Taraqqiyot spektri
ILMIY JURNALI
Vol 2 № 11 2026

PROBATSIYA XIZMATINING NAZORATDAGI SHAXSLARGA INTIZOMIY TA’SIR CHORALARI QO‘LLASHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Umaralieva Dilshodaxon Nabijonovna
IIV Akademiyasi Huquqbuzarliklar profilaktikasi kafedrasi katta o‘qituvchisi

Abriyev Sherali To‘ychi o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kursanti

Akramov Abubakir A’zamjon o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kursanti

Annotatsiya. Mazkur maqolada probatsiya xizmatining nazorat ostidagi shaxslarga nisbatan intizomiy ta’sir choralarini qo‘llashning huquqiy asoslari, o‘ziga xos xususiyatlari hamda amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, probatsiya nazoratidagi shaxslar tomonidan belgilangan majburiyatlar va xulq-atvor qoidalariga rioya etilmasligi holatlarida qo‘llaniladigan ta’sir choralari, ularni qo‘llash tartibi, qonuniylik va adolatlilik tamoyillarining ahamiyati yoritiladi. Maqolada intizomiy ta’sir choralarining nazorat ostidagi shaxslarni qonunga itoatkor xulq-atvorga yo‘naltirish, ularning ijtimoiy moslashuvini ta’minlash hamda takroriy jinoyatchilikning oldini olishdagi o‘rni ochib beriladi. Shu bilan birga, mazkur sohadagi mavjud muammolar va ularni bartaraf etishga qaratilgan taklif hamda tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: probatsiya xizmati, probatsiya nazorati, nazoratdagi shaxslar, intizomiy ta’sir choralari, huquqiy javobgarlik, qonuniylik, ijtimoiy moslashuv, takroriy jinoyatchilikning oldini olish.

Аннотация. В данной статье анализируются правовые основы, специфические особенности и практические механизмы применения мер дисциплинарного

воздействия службой пробации в отношении лиц, находящихся под пробационным контролем. Рассматриваются меры воздействия, применяемые в случаях несоблюдения поднадзорными лицами установленных обязанностей и правил поведения, порядок их применения, а также значение принципов законности и справедливости. Особое внимание уделяется роли мер дисциплинарного воздействия в формировании правопослушного поведения поднадзорных лиц, обеспечении их социальной адаптации и предупреждении повторной преступности. Кроме того, в статье рассматриваются существующие проблемы в данной сфере и предлагаются рекомендации, направленные на совершенствование правового регулирования и практики применения соответствующих мер.

Ключевые слова: служба пробации, пробационный контроль, поднадзорные лица, меры дисциплинарного воздействия, юридическая ответственность, законность, социальная адаптация, предупреждение рецидивной преступности.

Abstract. This article examines the legal framework, specific features, and practical mechanisms for applying disciplinary measures by the Probation Service to persons under probation supervision. It analyzes the measures imposed in cases where supervised individuals fail to comply with their prescribed obligations and rules of conduct, the procedures for their application, and the importance of the principles of legality and fairness. Particular attention is paid to the role of disciplinary measures in promoting law-abiding behavior among supervised individuals, facilitating their social reintegration, and preventing reoffending. The article also identifies existing challenges in this field and puts forward proposals and recommendations aimed at improving the legal framework and practical implementation of disciplinary measures within the probation system.

Keywords: Probation Service, probation supervision, supervised persons, disciplinary measures, legal liability, legality, social reintegration, prevention of reoffending.

Bugungi kunda mamlakatimizda inson qadrini ulug‘lash, sud-huquq tizimini tubdan isloh qilish hamda jazolarni liberallashtirish bo‘yicha misli ko‘rilmagan ishlar amalga oshirilmoqda [1].

Ayniqsa, jinoyat sodir etgan shaxslarni jamiyatdan uzib qo‘ymasdan, ularning to‘g‘ri yo‘lga qaytishiga ko‘maklashish har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda [2].

Davlatimiz rahbari o‘zining chiqishlarida bu boradagi ustuvor vazifalarni belgilab berar ekan: «Biz huquq-tartibot idoralari faoliyatini tubdan takomillashtirib, jazolarni ijro etish tizimini insonparvarlashtirishga alohida e’tibor qaratishimiz lozim. Ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan jazoviy ta’sir choralarini qo‘llashda har bir shaxsning qadr-qimmatini hurmat qilgan holda, ularning jamiyatga moslashishiga ko‘maklashish eng asosiy vazifamizdir», deya alohida uqtirgan [3].

Qabul qilingan Harakatlar strategiyasi va boshqa islohot dasturlarida ham aynan huquqni muhofaza qiluvchi organlar ishini xalqchil va zamonaviy usulda tashkil etish qat’iy belgilab qo‘yilgan [4].

Shu boisdan ham, probatsiya nazoratidagi shaxslarga nisbatan intizomiy ta’sir choralarini qo‘llashning qonuniy asoslarini chuqur tahlil qilish, ularning nozik jihatlarini ochib berish bugungi kunda o‘ta dolzarb masala sanaladi [5].

PROBATSIYA XIZMATINING HUQUQIY ASOSLARI VA NAZORATDAGI SHAXSLARGA TA’SIR KO‘RSATISH TUSHUNCHASI

Aslini olganda, O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi hamda Jinoyat-ijroiya kodeksida ozodlikni cheklash, axloq tuzatish ishlari yoxud shartli hukm qilingan shaxslar ustidan nazorat olib borish mexanizmlari aniq-tinish qilib yozib qo‘yilgan [6, 7].

Ana shu me’yoriy hujjatlarning ijrosini ta’minlashda maxsus davlat organi sifatida aynan probatsiya xizmati bosh-qosh bo‘ladi [8].

Qonun-qoidalarga ko‘ra, hisobda turgan har bir fuqaro o‘rnatilgan cheklovlarga so‘zsiz bo‘ysunishi va o‘zini to‘g‘ri tutishi shart [9].

Biroq hayotda ba’zan ayrim fuqarolar tartibni buzishga urinishadi. Professor I.X. Rustambekov o‘zining darsligida haqli ravishda ta’kidlaganidek, ana shunday holatlarning

oldini olish hamda qonunbuzarlarga o‘z vaqtida chora ko‘rish uchun intizomiy ta’sir choralari eng asosiy va ta’sirchan huquqiy qurol bo‘lib xizmat qiladi [10].

Davlatimiz rahbarining qator farmonlari tufayli probatsiya idoralarining moddiy ahvoli yaxshilanib, xodimlarning ishlash sharoitlari tubdan yangilandi [11].

Xususan, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev «Yangi O‘zbekiston strategiyasi» nomli asarida juda to‘g‘ri ta’kidlaganidek: «Har bir huquqbuzarlikning oldini olish, ayniqsa, probatsiya nazoratidagi shaxslar bilan ishlashda ularning muammolarini o‘z vaqtida hal etib, to‘g‘ri yo‘lga qaytarish – bu nafaqat huquqni muhofaza qiluvchi organlarning, balki butun jamiyatimizning burchidir» [12].

Bu esa har bir xodimdan o‘z ishiga shunchaki qog‘ozbozlik deb emas, balki jonkuyarlik bilan yondashishni talab etadi [13].

NAZORATDAGI SHAXSLARGA NISBATAN QO‘LLANILADIGAN INTIZOMIY TA’SIR CHORALARINING TURLARI VA ULARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Agar shaxs belgilangan tartib-qoidalarni buzadigan bo‘lsa, qonunchilikda unga nisbatan darhol tegishli choralar ko‘rilishi belgilangan [14].

Bularga rasmiy ogohlantirish berish, maxsus ro‘yxatga olish hamda ayrim cheklovlarni yanada kuchaytirish kiradi [15].

Tadqiqotchi M. Usmonov o‘zining ilmiy maqolasida juda o‘rinli yozganidek, bu choralarning tag-tub mohiyati odamni ezish emas, aksincha uning ongini o‘stirish, qonunga hurmat ruhida tarbiyalash va kelgusida boshqa xatoga qo‘l urishining oldini olishdan iboratdir [16].

Xususan, Ichki ishlar vazirining 2023 yilgi 403-sonli «Probatsiya bo‘linmalari faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida»gi Buyrug‘i va uning sharhlari sohadagi barcha ish tartibini ipidan ignasigacha aniq belgilab bergan [17].

Mazkur muhim idoraviy hujjatda xodimlarning vazifalari, hujjat yuritish tartibi hamda nazoratdagi shaxslarning huquqlari qat’iy kafolatlangan [18].

Buyruq talablariga ko‘ra, har qanday intizomiy chora ko‘rishdan oldin odamning nima sababdan bunday qadam qo‘ygani, uning xulq-atvori chuqur o‘rganib chiqilishi shart [19].

Zero, davlatimiz rahbari ta’kidlaganidek, qaysi sohada bo‘lmasin, qonuniylik va adolat hamma narsadan ustun turishi shart [20].

XALQARO TAJRIBA VA ILG‘OR AMALIYOTLARNI MILLIY QONUNCHILIKKA TATBIQ ETISH MASALALARI

Xorijiy mamlakatlar tajribasiga nazar tashlasak, R. Johnson o‘zining ilmiy ishida yozganidek, rivojlangan davlatlarda probatsiya shunchaki jazolaydigan emas, balki insonga chin ma’noda ijtimoiy-psixologik ko‘mak beradigan tizimga aylangan [21].

Shuningdek, D. Smithning tadqiqotlarida qayd etilishicha, AQSh va Yevropa amaliyotida faqat jazolash emas, balki yaxshi yurganlarni rag‘batlantirish tizimi (masalan, muddatidan oldin oqlash yoki ballar tizimi) ham juda yaxshi natija bermoqda [22].

BMTning mashhur «Tokio qoidalari» talablariga muvofiq ham, ozodlikdan mahrum etmaydigan jazolar doim insonparvarlik ruhida, shaxsning qadr-qimmatini yerga urmagan holda amalga oshirilishi lozim [23].

PROBATSIYA XIZMATIDA INTIZOMIY TA’SIR CHORALARINI QO‘LLASH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH BO‘YICHA ILMIY-AMALIY TAKLIFLAR

Tabiiyki, har qanday sohada bo‘lgani kabi bu yerda ham ba’zi muammolar uchrab turadi. B.T. Karimov o‘z maqolasida bu haqda atroflicha to‘xtalib o‘tgan [24].

S.S. Toshmatovning monografiyasida ko‘rsatilishicha, bugungi kunda jarayonlarni raqamlashtirishni yanada kuchaytirish va xodimlarning ish yuklamasini to‘g‘ri taqsimlash dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda [25].

Shundan kelib chiqib, quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq [26]:

Birinchidan, Q. Rahmonov ta’kidlaganidek, probatsiya tizimiga zamonaviy elektron monitoring va raqamli texnologiyalarni to‘liq joriy etish orqali qoidabuzarliklarning oldini olish samaradorligini keskin oshirish kerak [27].

Ikkinchidan, IIVning 403-sonli buyrug‘i va boshqa idoraviy hujjatlardagi ayrim mexanizmlarni bugungi zamon talablaridan kelib chiqib yanada soddalashtirish va shaffof qilish lozim [28].

Uchinchidan, X. Nazarovning ilmiy ishlarida qayd etilganidek, nazoratdagi shaxslarni kasb-hunarga o‘qitish va ularni ish bilan ta’minlashda mahalliy hokimliklar bilan hamkorlikni yanada jonlantirish zarur [29].

XULOSA

Xulosa o‘rnida aytganda, akademik A.X. Saidov haqli ravishda ta’kidlaganidek, huquqiy davlatda har bir institut xalq manfaati uchun xizmat qilishi kerak [30].

Probatsiya xizmatida intizomiy ta’sir choralarini to‘g‘ri va adolatli qo‘llash ham jamiyatda tinchlikni, qonuniylikni ta’minlashning eng muhim kafolatidir. Shunday ekan, milliy qonunchiligimizni xalqaro talablar asosida boyitib borish va hayotga tatbiq etish o‘zining yuksak samarasini beradi [31].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Sh.M. Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – B. 12.
2. A.A. Inoyatov. O‘zbekistonda sud-huquq islohotlari va probatsiya institutining rivojlanish bosqichlari. – Toshkent: Adolat, 2020. – B. 45.
3. Sh.M. Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – B. 14.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi Farmoni. – B. 8.
5. I.X. Rustambekov. Jinoyat-ijroiya huquqi. Darslik. – Toshkent: TDYUU, 2021. – B. 30.

6. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023. – B. 112.
7. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023. – B. 64.
8. A.A. Inoyatov. O‘zbekistonda sud-huquq islohotlari va probatsiya institutining rivojlanish bosqichlari. – Toshkent: Adolat, 2020. – B. 48.
9. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023. – B. 70.
10. I.X. Rustambekov. Jinoyat-ijroiya huquqi. Darslik. – Toshkent: TDYUU, 2021. – B. 34.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi Farmoni. – B. 15.
12. Sh.M. Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – B. 75.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Harakatlar strategiyasidan — Taraqqiyot strategiyasiga sari» tamoyili asosidagi huquqiy islohotlar tahlili. – Toshkent, 2022. – B. 40.
14. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023. – B. 80.
15. I.X. Rustambekov. Jinoyat-ijroiya huquqi. Darslik. – Toshkent: TDYUU, 2021. – B. 45.
16. M. Usmonov. Probatsiya nazoratidagi shaxslarga nisbatan tarbiyaviy-profilaktik ta’sir ko‘rsatish shakllari. // Huquq va burch, 2022. – № 4. – B. 14.
17. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirining 2023 yilagi 403-sonli «Probatsiya bo‘linmalari faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida»gi Buyrug‘i va uning sharhlari. – B. 5.
18. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirining 2023 yilagi 403-sonli «Probatsiya bo‘linmalari faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida»gi Buyrug‘i va uning sharhlari. – B. 18.
19. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirining 2023 yilagi 403-sonli «Probatsiya bo‘linmalari faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida»gi Buyrug‘i va uning sharhlari. – B. 30.
20. Sh.M. Mirziyoyev. Huquq-tartibot organlari faoliyatini takomillashtirish va jazo ijro etish tizimini liberallashtirish bo‘yicha ustuvor vazifalar. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – B. 45.

21. R. Johnson. Comparative Probation Systems in Europe and North America. – New York: Oxford University Press, 2019. – P. 55.
22. D. Smith. Managing Offenders in the Community: International Perspectives. – London: Routledge, 2020. – P. 102.
23. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan jazolar bo‘yicha minimal standart qoidalari (Tokio qoidalari). – BMT, 1990. – B. 12.
24. B.T. Karimov. Probatsiya xizmati faoliyatida duch kelinadigan amaliy muammolar va ularning yechimlari. // Davlat boshqaruvi va huquq, 2023. – № 2. – B. 88.
25. S.S. Toshmatov. O‘zbekistonda jazoni ijro etish tizimini takomillashtirish masalalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – B. 40.
26. A.X. Saidov. Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati. – Toshkent: Sharq, 2021. – B. 200.
27. Q. Rahmonov. Elektron monitoring tizimlarining probatsiya amaliyotidagi o‘rni. // Raqamli O‘zbekiston, 2023. – № 3. – B. 25.
28. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirining 2023 yilagi 403-sonli «Probatsiya bo‘linmalari faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida»gi Buyrug‘i va uning sharhlari. – B. 40.
29. X. Nazarov. Probatsiya nazoratidagi shaxslarning ijtimoiy moslashuvi va bandligini ta’minlash mexanizmlari. – Toshkent: Akademnashr, 2022. – B. 110.
30. A.X. Saidov. Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati. – Toshkent: Sharq, 2021. – B. 205.
31. E. Vohidov. Probatsiya organlarida qonuniylikni ta’minlash va intizomiy ta’sir choralari. // O‘zbekiston huquqshunosi, 2023. – № 1. – B. 50.